

אבא: האותיות **מנצפ"ך**⁴⁶, שהן האותיות הכפולות שבא"ב [שיש להן שתי צורות, צורה אחת כשהאות באה באמצע מילה, וצורה אחרת כשבאה בסוף מילה], **הצופים** — נביאי הדורות⁴⁷ — **אמרום**⁴⁸.

וסלקא אדעתין השתא, דהם חידשום.

ותמהינן: **ותסברא? והכתיב: "אלה המצות** אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני"⁴⁹, ודרשינן מהאי קרא **שאינ נביא רשאי לחדש דבר מעתה**, משעת נתינתה, דדווקא אלה הן המצוות, ותו לא!⁵⁰

ועוד, **האמר רב חסדא:** מכיון שהיו האותיות חקוקות בלוחות משני עבריהם [כדכתיב: "מזה ומזה הם כתובים"⁵¹], האותיות **מ"ם וסמ"ך שבלוחות** — **בנס היו**^{א-ג} **עומדין**⁵². שהרי היו מוקפות אור מכל עבריהם, ולא היה להם מקום חיבור בלוחות. חזינן דאות מ"ם סתומה, היתה כבר בזמן מתן תורה?!

ומתצינין: **איך**, באמת **אותיות מנצפ"ך** פתוחות וסתומות, **מהוה** הוּו כבר ממתן תורה. **ולא הוּו ידעי**⁵³ **הי מינייהו** באה

אותו לעם לסימנא. שקל להבחין בכל דרך אם היא ארוכה מן המסומן או קצרה. עיי"ש. וע"ע ביעב"ץ.

46. הריטב"א ותוס' הרא"ש [ועוד ראשונים] מבארים, דנקט כסדר זה, ולא נקט כסדר האלף בית 'כמנפ"צ', משום דלשון 'מנצפ"ך' משמע: "מן צופים — לך".

47. נביאים נקראו צופים, דכתיב [יחזקאל ג' י"ז]: "צופה נתתיך לבית ישראל", וכן [ירמיהו ו' י"ז]: "והקימותי עליכם צופים".

48. ובירושלמי [פ"א ה"ט] איתא, דצופים היו תשב"ר, שהם התקינום. עיי"ש כל המעשה.

49. בתורה אור ציין למקרא זה שבסוף ספר ויקרא. אמנם המהרש"א בשבת [שהובא בהערה הבאה] כתב, דהוא המקרא שבסוף ספר במדבר: "אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו".

50. כתב המהרש"א במס' שבת [ק"ד ע"א, ד"ה ואלה], דהאי קרא — בסוף ספר במדבר כתיב, ולפי עניינו — לא אצטריך האי קרא התם, אלא למעט אתא, שאין לחוש רק על המצות

והמשפטים שנאמרו בד' ספרי החומש [וספר אלה הדברים אינו בא לחדש, אלא שהוא משנה תורה].

51. עיי' במפרשים על התורה. ועיי' באבן עזרא שם [שמות ל"ב ט"ו].

52. מכאן הוכיח הרשב"א בתשובה [ח"ז סי' שנ"ב], שהמ"ם הסתומה והסמ"ך — צריכות להיות סתומות לגמרי. דאי נימא דאינן צריכות להיות סתומות לגמרי, הרי לא היו עומדות בנס, שהרי היו עומדות על אותו מקום שאינו חקוק! עיי"ש. וכ"כ בשו"ת הריב"ש [סי' קמ"ו].

53. כתב הריטב"א, דמלוחות הברית שבארון לא היו יכולין ללמוד, לפי שכבר נגנזו בזמן יאשיהו המלך.

ובחידושי גאונים [בעין יעקב] הקשה, הא מ"ם היו עדיין אורים ותומים עד חורבן בית ראשון, והיו שם אותיות פתוחות וסתומות [בשמות השבטים]?!
ותירץ, דהנה כתיב בשמואל, ששאל דוד באורים ותומים: "הארדף אחרי הגדוד הזה, האשיגנו? ויאמר לו ה': רדוף, כי השג תשיג וכו'". ולכאורה קשה, איך השיב לו ה': "רדוף",

באמצע תיבה, והי — בסוף תיבה⁵⁴. ואתו צופים ותקינו, דפתוחין — באמצע תיבה, וסתומין⁵⁵ — בסוף תיבה.

ומקשינן: סוף סוף, הא דרשינן "אלה המצות" — שאין נביא עתיד לחדש דבר מעתה; והיאך תקנו צופים הי מינייהו באמצע והי בסוף?

אלא, באמת ידעו מעיקרא איזו באמצע תיבה ואיזו בסוף, ושכחום⁵⁶. וחזרו הצופים ויסדרום⁵⁷.

ועוד אמר רבי ירמיה, ואיתנמא רבי חייא בר אבא: תרגום של תורה — אונקלוס הגר אמרו⁵⁸, כפי ששמעו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע.

תרגום של נביאים — יונתן בן עוזיאל אמרו, מפי⁵⁹ חגי זכריה ומלאכי.

וכשאמרו יונתן בן עוזיאל, נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה⁶⁰.

הרי אין באורים ותומים פ"א פשוטה! אלא על כרחך, שהיתה בסוף התיבה פ"א כפופה — במקום פשוטה. ולהכי לא ידעי הי בתחילת תיבה — והי בסופה, שלא ידעו אם באמת אפשר לכתוב אותיות כפופות בסוף תיבה, או דלמא, דדווקא שם, שלא היה אפשר אחרת — נכתב כך, אבל בעלמא — לא. [וע"ע בטורי אבן וברש"ש].

והפני יהושע הקשה, הא כמה ספרי תורה ותפילין היו להם, והיו יכולים ללמוד משם! ? ותירץ, דאפשר דמעיקרא היו כולם כתובים סתומין, ושכחו לגמרי הפתוחות.

54. כתב חזתם סופר, דודאי ידעו דתחילת תיבה דווקא בפתוחות, אבל לא ידעו אם אותיות שבאמצע תיבה צריכות להיות פתוחות דווקא, או לא.

55. צריך ביאור אמאי קרו להו סתומין, הא רק 'ם' סתומה היא, וכמו"כ בפתוחות איכא אות 'ס' שהיא סתומה! ?

56. כתב המהרש"א, דהאי דשכחום, היינו משום דבצורת הדיבור — שוין הן. אלא שיש בהם צורך, כגון לענין המספר עד אלף. עיי"ש.

57. בגמ' בתמורה [ט"ז ע"א] איתא, דנשכתחו כמה הלכות בימי אבלו של משה, ואמר להם יהושע לישראל, שאסור לשאול משמים, דכתיב: "לא בשמים היא", והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו. וכתב הפני יהושע, דהכא נמי צ"ל, שהביאו הצופים ראיות לדבריהם. ובפתח עינים להחיד"א, כתב בשם הרידב"ז, דהא דאמרינן הכא דשכחום — היינו המון העם. אבל היו קצת גדולים שהיו יודעים, והם החזירום לישראל. משא"כ בההיא דתמורה, דשכתחו לגמרי.

58. כתב המהרש"א: תרגום הוא לשון ארמית. והתורה ודאי ניתנה בלשון הקודש, שהוא לשון עברי. אלא שפירושה מסיני — היה תרגום, דהיינו ארמית, שהיו מורגלין בו מבית אבי אמם — לבן הארמי. ושכחום אחר ימי עזרא, עד שבא אונקלוס — ויסדו.

59. לאו היינו מפייהם ממש, שהרי חגי זכריה ומלאכי קדמו לו יותר משלש מאות שנה, אלא שכתב בתרגומו הביאורים שהיו מקובלים בע"פ מנביאים אלו.

60. איתא בתוס' ר"ד, דהטעם שנזדעזעה א"י, כיון שע"י התרגום — נתמעט עמל התורה.

דהא אמר רב איקא בר אבין, אמר רב
 חננאל, אמר רב: מאי האי דכתיב [נחמיה⁶²
 ח' א' – ח']: "ויאמרו לעזרא הסופר להביא
 את ספר תורת משה אשר ציווה את ישראל
 וגו' והלויים מבינים את התורה לעם וגו'
 ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום
 שכל ויבינו במקרא?"

האי דכתיב "ויקראו בספר תורת האלהים" –
 זה מקרא, דהיינו לשון עברי של התורה.

"מפורש" – זה תרגום של תורה, שהרי
 התרגום מפרש את התורה.

"ושום שכל" – אלו הפסוקין, דהיינו היאך
 הם נפסקין, וקרי להו שום שכל, משום שעל
 ידי הפיסוק – מבין האדם את המקרא [ר"ן
 במס' נדרים דף ל"ז ע"ב]⁶³.

"ויבינו במקרא" – אלו פיסקי טעמים, דהיינו
 הנגינות, שמפסיקות העניין על ידי הניגון⁶⁴

יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה שגילה
 סתריי לבני אדם?

עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו, ואמר: אני
 הוא שגליתו סתריך לבני אדם! גלוי וידוע
 לפניך, שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית
 אבא, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו
 מחלוקת בישראל היאך לפרש את המקראות
 הסתומין.

ועוד ביקש יונתן בן עוזיאל לגלות תרגום
 של כתובים.

יצתה בת קול ואמרה לו: דייד⁶¹!

מאי טעמא אמרה לו כך?

משום דאית ביה – בספר דניאל – קין משיח.

ותמהינן: ותרגום של תורה, אונקלוס הגר
 אמרו? והרי היה כבר תרגום לתורה בימי
 עזרא!

נחמיה בן חכליה אמרינהו".

63. כתב בשו"ת הרשב"א [סי' רל"ח], דהיינו,
 שכך היו מקובלים בעל פה מהר סיני. כמו
 שאמר: "מפורש" – זה תרגום, והרי ודאי שלא
 היה כתוב תרגום בתורה.

אבל אם כתב את התורה עם פיסוק פסוקים,
 או שכתבו בניקוד – ודאי נפסל הספר. והביאו
 הב"י [יו"ד סוף סי' רע"ד], עיי"ש.

64. והכי איתא בספר חסידים [סי' ל"ב]: "לא
 תשיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים, שתקנו
 הנגונים, שלא יאמר ניגון של תורה לנביאים
 וכתובים, ושל נביאים לתורה וכתובים, ושל
 כתובים לתורה ונביאים וכו', שהכל הלכה למשה
 מסיני, שנאמר יעננו בקול".

61. ובראשונים הקשו: הא יש בידינו תרגום של
 כתובים?

וכתב בתוס' הרא"ש, דבאמת תרגם יונתן בן
 עוזיאל את הספרים איוב משלי ותהלים
 שתרגומם מצוי בידינו, ואז יצתה בת קול ואמרה
 לו דייד!

וי"מ שאחד התנאים תרגם הכתובים ולא
 תרגמם יונתן בן עוזיאל. עיי"ש.

62. רש"י כתב [בד"ה ויקראו] על מקרא זה:
 "בספר עזרא כתיב". ובאמת מקרא זה בספר
 נחמיה הוא. ועיי' בגליון הש"ס במס' סוכה [י"ב
 ע"א, ד"ה רש"י ד"ה צאו ההר], שמביא עוד
 מקומות שכתב רש"י שהם מספר עזרא, ובאמת
 בספר נחמיה הם. וכתב דהיינו כדאיתא בגמ'
 בסנהדרין [צ"ג ע"ב]: "מכדי כל מילי דעזרא –

65. ואמרי לה — אלו המסורת, דהיינו חסירות ויתרות שבתורה שנמסרו במסורת⁶⁶ [תוס' במס' נדרים שם].

חזינן שהיה כבר תרגום לפני אונקלוס, והיכי אמרינן דהוא אמרו?!

ומתרגינן: באמת היה כבר תרגום לתורה, ושכחום, וחזרו [אונקלוס] ויסדום.

והוינן בה: מאי שנא אתרגום דאורייתא — דלא אזדעזעה ארץ ישראל, ואתרגום דנביאי — אזדעזעה?

ומבארינן: משום דאורייתא — מיפרשא כבר מלתא בלשון המקרא⁶⁷, ולא נתגלו רזים בתרגום. מה שאין כן דנביאי, דאיכא מילי דמיפרשן בלשון המקרא, ואיכא מילי דמסתמן במקרא — ונתגלו בתרגום.

ודוגמא לדבר: דכתיב: "ביום ההוא יגדל המספד [על משיח בן יוסף שיהרג לעתיד לבא, מצודת דוד] בירושלם, כמספד הדררימון בבקעת מגידון".

ואמר רב יוסף⁶⁸: אלמלא תרגומא דהאי קרא, לא ידענא מאי קאמר קרא⁶⁹. שהרי לא מצינו בשום מקום במקרא, שהיה מספד להדררימון בבקעת מגידון!

ופירש בתרגום, דקאי האי קרא אתרי הספיד, והכי פירושא דקרא: ביומא החוא, שיהרג בו משיח בן יוסף, יסגי [יגדל] מספדא בירושלם, כמספדא דאחאב בר עמרי מלך ישראל, דקטל יתיה הדררימון⁷⁰ בן טברימון — ברמות גלעד, וכמספדא דיאשיה בר אמון מלך יהודה, דקטל יתיה פרעה חגירא [שהיה נכה] — בבקעת

65. הקשה בתוס' ר"ד, א"כ, שכבר היה סידור הטעמים מעיקרא, אמאי איתא במס' יומא [נ"ב ע"ב], דיש מקראות שאין להם הכרע, כגון הפסוק: "ארבעה גביעים משוקדים כפתריה ופרחיה" [שמות כ"ה ל"ד], שאין לנו בו הכרע, אם מילת "משוקדים" אזלא בתר "ארבעה גביעים", דהיינו, שהגביעים היו משוקדים, או דהיא שייכא להמשך הפסוק, דהיינו: "משוקדים כפתריה ופרחיה", אמאי לא הוכיחו דבר זה ע"י הטעמים?!

66. והרש"ש כתב, דהיינו שהתבוננו לתת טעם על חסרות ויתרות שעפ"י המסורה, על מה הם רומזים. א"נ, היכא דמהסורת חילוף הקריאה היא, התבוננו לקרות כפי איך שצריך לקרות.

67. עיי' ביעב"ץ שהביא מקומות רבים שאין פירוש המקרא כפשוטו. וכתב, דשמא הך דאמרינן הכא דמפרשא מילתא, היינו שמתפרשין

בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן.

68. כתב הריטב"א דמה שמצינו בהרבה מקומות בש"ס שעסק ר' יוסף בתרגום, הוא משום שהיה סגי נהור, ולא היה יכול ללמוד הדברים שבכתב בעל פה, ולכן היה קורא הפסוקים תרגום [אבל בתוס' בב"ק ג': ד"ה כדמתרגם] דחו פירוש זה, עיי"ש.

69. כתב הרא"ש במס' ברכות [פ"א סי' ח'], דמהכא מוכח, דאין אדם יוצא ידי קריאת שנים מקרא ואחד תרגום — אם מתרגם בלשון לעז, שהרי התרגום מפרש כמה דברים שאין להבינם מתוך המקרא. ומ"מ, אם קורא בפירוש התורה — יוצא ידי תרגום, כיון שמפורש בו כל מילה. וכ"כ התוס' שם [ח' ע"א, ד"ה שנים מקרא]. ועיי' בשו"ע סי' רפ"ה ובמ"ב שם.

70. אין שם כזה במקרא, אבל הוא בן הדד מלך

מגידו⁷¹, וקונן עליו ירמיהו לפני כל ישראל.

ואידי דאמרינן לעיל, דאית בספר דניאל קין משיח, מיייתנין לקרא דלקמן, למימר, דאף על גב דחגי זכריה ומלאכי, דהוּו בדורו של דניאל, הוּו עדיפי מיניה בכך שהם היו נביאים, מכל מקום איהו נמי עדיף מיניהו. דאיהו חזי את המראה, בדלקמן, וגם דהוא ידע את הקין [מהרש"א].

כתיב: "ואשא עת עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים וגו', וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, אבל חרדה גדולה נפלה עליהם, ויברחו בהחבא [למקום מסתור]".

מאן נינהו אותם אנשים אשר היו עם דניאל⁷²?

אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא: זה חגי, זכריה, ומלאכי⁷³.

אינהו — חגי זכריה ומלאכי — עדיפי מיניה [מדניאל], ואיהו — עדיף מיניהו.

אינהו עדיפי מיניה, דאינהו נביאי, שנתנבאו לישראל בשליחותו של מקום, ואיהו לאו נביא, שהרי לא נשתלח לישראל בשום נבואה. אבל רוח הקודש היתה שורה עליו, וידע הכל [תוס' הרא"ש]⁷⁴.

ואילו איהו — עדיף מיניהו, דאיהו חזא את אותו מראה, ואינהו — לא חזו.

ותמהינן: וכי מאחר דאינהו לא חזו, מאי טעמא איבעיתו, כדכתיב "אבל חרדה גדולה

אדם, שהיה עובד לע"ז שהיתה נקראת "רימון" [עיי' מלכים א' פרק כ"ב].

71. כתב מהרש"א [בח"א בסוף מו"ק] דהדמיון בין שני ההספדים הוא — ששניהם היו מספד על היחיד, שבאותן מלחמות נהרגו רק אחאב ויאשיהו ולא אחרים, עיי"ש. וה"נ מספד משיח בן יוסף היה מספד על היחיד, דכתיב: "וספדו עליו כמספד על היחיד".

והחתם סופר הביא בשם מורו ההפלאה, דאמרינן במס' סוכה [נ"ב ע"א], דהאי הספידא קאי איצר הרע, דצדיקים נראה להם כהר גבוה, ורשעים נראה להם כחוט השערה, הללו בוכים והללו בוכים וכו'. ולא יצויר הספד שיהיו גם הצדיקים וגם הרשעים בוכים, דהרשעים בוכים באבוד רשע, והצדיקים בוכים בהעדר הצדיק. והיינו דקאמר, שביום ההוא יהיה מספד נפלא, המצורף משני מספדים אלו: מספד אחאב — שספידוהו הרשעים. ומספד יאשיה — שהספידוהו הצדיקים. עיי"ש.

72. צ"ב, מאי קשיא ליה לגמ' מאן נינהו אותם אנשים?

וביאר ביערות דבש [ח"א דרוש ג'], דהוה קשיא לגמ', מאי קמ"ל קרא ד"והאנשים אשר היו עמי לא ראו וגו'", הא פשיטא שכל הנביאים ובעלי רוח"ק, משיגים את מה שמראים להם, ואנשים אחרים שעמם — אינם מרגישינן בדבר! ומדייקת מזה הגמ', דאותם אנשים היו נביאים, חגי זכריה ומלאכי, והא קמ"ל קרא, דאעפ"כ לא ראו את מה שראה דניאל. וכן כתב בבן יהודע, עיי"ש.

73. ביאר המהרש"א במס' סנהדרין [צ"ג ע"ב], דהכי משמע קרא: והאנשים אשר היו עמי, והיו ראויים לראות מראות הנבואה — ולא ראו, הם ברחו בהחבא. ורק חגי זכריה ומלאכי היו הראויים לראות, דלא מצינו נביאים באותו דור — אלא אלו.

74. עיי' בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תקמ"ח.

נפלה עליהם"?

ומתריצין: אף על גב דאינהו גופייהו לא חזו, מזלייהו [שר שלהם למעלה] — חזו, ולהכי איבעיתו.

אמר רבינא: שמע מינה, האי מאן דמיבעית, ואינו יודע ממה הוא נפחד, אף על גב דאינהו לא חזי מידי — מזליה חזי, ולהכי מבעית.

מאי תקנתיה, מה יעשה כדי שלא יוזק?

ליקרי קריאת שמע!⁷⁵

ואי קאים במקום הטנופת, שאינו יכול לקרות שם קריאת שמע, לינשוף [ידלג] מדוכתיה ארבע גרמידי [אמות], שמשנה מקום — משנה מזל.

ואי לא, שאינו יכול לדלג משם, לימא הכי: עיזא דבי טבחי שמינא מינא! [ופירש"י בסנהדרין [צ"ד ע"א] דלחש הוא זה. כלומר: לך אצל העיזים — והניחני. עיי"ש שגירסת הגמ' שונה מגירסת הגמ' שלפנינו]⁷⁶.

והשתא הדרינן לדלעיל, דדרשינן לקרא ד"והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, משפחה ומשפה, מדינה ומדינה, ועיר ועיר".

והשתא דאמרת דקרא ד"מדינה ומדינה ועיר ועיר" — לדרשה אתא, האי דכתיב: "משפחה ומשפחה" — למאי אתא?⁷⁷

אמר רבי יוסי בר חנינא: להביא משפחות כהונה ולויה, שמבטלין עבודתן במקדש, ובאין לשמוע מקרא מגילה.

75. כתב המהרש"א בסנהדרין [צ"ד ע"א], דאף על גב דאסור להתרפאות בדברי תורה, הכא שרי, דהוי רק להגן על עצמו שלא יוזק, ולא כדי לרפא עצמו מחולי. וכדאייתא במס' שבועות [ט"ו ע"ב].

וזה לשון הרמב"ם [הלכות עבודת כוכבים פי"א הלכה י"ב]: "הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה, וכן הקורא על התינוק שלא יבעת, והמניח ספר תורה או תפילין על הקטן בשביל שישן, לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוכרים, אלא שהן בכלל הכופרים בתורה! שהן עושין דברי תורה רפואת גוף, ואינן אלא רפואת נפשות. שנאמר: ויהיו חיים לנפשך. אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתהילים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנוקים — הרי זה מותר".

דמאן דמבעית — חוטא הוא. שנאמר: "פחדו בציון חטאים". והיינו "האי מאן דמבעית וכו' מזליה חזי", דהיינו נפש המשכלת, שמרגישה חטאה. ותקנתיה — שיקרא ק"ש, ויפחד מהקב"ה, וממילא יסור הפחד ממנו.

"ואי קאי במקום הטינופת" — שמלוכלך בחטאים עד מאד, לינשוף מדוכתיה ד' אמות. כלומר, שיזכיר לעצמו יום המיתה, שמכל עמלו לא ישארו לו אלא ד' אמות קרקע.

"ואי לא", שגם זכירה זו לא הביאתו לידי תשובה, "לימא: עיזא דבי טבחה שמנה מינאי", וכעת מונחים טבוחים, ועכ"פ נתעלו ע"י שחיטתם. אבל הוא, מה לו שהרבה לו בשר, הלא אחר המיתה יאבד לנצח!

77. רש"י על המגילה [פרק ט' פסוק כ"ח] כתב: "משפחה ומשפחה" — דמתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד.

76. בעל ילקוט אליעזר ביאר מאמר זה על דרך המוסר, עפ"י מה שאמרו חז"ל [ברכות ס' ע"א]

תניא נמי הכי: כהנים בעבודתן, ולוים בדוכנן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן — ובאין לשמוע מקרא מגילה.

מכאן — סמכו של בית רבי, שהיו מבטלין תלמוד תורה⁸⁰, ובאין⁸¹ לשמוע מקרא מגילה⁸².

דאמר רב יהודה אמר רב: כהנים בעבודתן⁷⁸, ולוים בדוכנן [שהיו אומרים על הדוכן שירה], וישראל במעמדן [שהיו עומדין על תמידי הציבור בשעת הקרבן, כדתנן במס' תענית דף כ"ו ע"א, עיי"ש], כולן מבטלין עבודתן, ובאין לשמוע מקרא מגילה⁷⁹.

80. גבי הא דמבטלין תלמוד תורה להוצאת המת, איתא בשו"ע [י"ד סי' שס"א], דלימוד של תינוקות של בית רבן — אין מבטלין. וא"כ, היה צד לומר, דה"ה נמי למקרא מגילה, דאין מבטלין תינוקות מלימודם. אבל בשו"ת מהר"ם שיק [או"ח סי' של"ט] כתב, דמבטלין בכל ענין, משום פרסומי ניסא [וע"ע בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' ס"ט, ובהגהות רעק"א או"ח סי' תרפ"ז].

81. כתב בשו"ת הרד"ך [בית י"ג], שבאמת היו בבית רבי עשרה אנשים. ואפ"ה היו באים למקום קיבוץ העם לשמוע מקרא מגילה, דביקבוץ איכא פרסומי ניסא טפי. דאל"כ, "היו מבטלין ת"ת לשמוע מקרא מגילה" — מבעי ליה למימר. ומדנקט "ובאין", משמע דזהו עיקר החידוש, שהיו הולכין למקום הקיבוץ.

82. הקשה הרש"ש בשם בית אפרים, הא מקרא מגילה נמי תלמוד תורה הוא!?

ותירץ עפ"י השו"ע [י"ד רמ"ו ס"ג בד"א וכו'] שלאחר שכתב דצריך שישלש אדם לימודו שלישי בתורה וכו', כתב "בד"א — בתחילת לימודו של אדם, אבל כשיגדיל בתורה וכו' ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד". א"כ, אם עוסק בקריאת מגילה, הוי ביטול תורה!

עוד תירץ, דנ"מ לרב הלומד עם תלמידים, והם כבר שמעו מקרא מגילה, והרב עדיין לא שמע, שיבטל הרב וילך לשמוע, אעפ"י שמבטל התלמידים. ועיי" מה שכתב מהר"ץ חיות. והשער אפרים עצמו כתב, דבאמת קריאת

78. הקשו תוס', אמאי מבטלין, הא יכולים לעבוד אחר הקריאה?

ותירצו, דמשהאיר היום הוי זמן עבודה, והם מניחין אותה בשביל הקריאה, משו"ה קרי ליה ביטול. [ובפסקי תוס' בערכין [אות י"ט] איתא, דבאמת ה"ה אף אם יעבור זמן הקרבן, ויהא ביטול ממש — מבטלין עבודתן לשמוע מקרא מגילה].

והריטב"א כתב, דהיינו, שאע"פ שיש שהות לעבוד עבודתן ואח"כ לקרוא מגילה, מבטלין עבודתן כדי לקרוא עכשיו בציבור משום רוב עם הדרת מלך.

וכתב, דיי"מ, דמבטלין עבודתן לגמרי, ואפילו היכא דאין שהות ביום לחזור לעבודתן, משום דחכמים יכולים לעקור דבר מן התורה בשו"ת. וסיים דאינו מחזור [ועיי' בטורי אבן ובשפת אמת].

79. ואיתא נמי להלן, דמבטלין תלמוד תורה משום מקרא מגילה. וכתב בבעל הטורים [פרשת תצוה, כ"ח ל"ה], דיש רמז לזה במסורה. כי תמצא ג' "ונשמע" במסורה: "ונשמע קולו בבואו אל הקדש" [שמות כ"ח], "נעשה ונשמע" [שמות כ"ד], "ונשמע פתגם המלך" [אסתר א']. והרמז, שמבטלין ב' "ונשמע", דהיינו עבודה ותורה, מפני "ונשמע" דמקרא מגילה. והיינו דכתיב בהוא קרא: "ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא", כלומר, שהוא גדול מאחרים — משום פרסומי ניסא.

ומתרגינים: שאני התם, דאמר ליה ההוא גברא: "כי אני שר צבא ה'".

ומקשינן: ודלמא משקרי, ומנין ידע שהוא באמת שר צבא ה'?

ומשנינן: גמורי דלא מפקי השדים שם שמים לבטלה.

והשתא הדרינן לקושיא דלעיל.

כתיב התם, ששאלו יהושע: "הלנו אתה — אם לצרינו?" והשיבו המלאך: "אני שר צבא ה', עתה באתי". ודרשינן מתשובת המלאך, שהאשימם בשני דברים.

וכך אמר לו המלאך: אמש, כשהעריב היום, נשתהיתם במארב העיר, ולכן בטלתם תמיד של בין הערבים. והיה לכם להקריבו, שהרי אין זמן מלחמה כלילה.⁸⁴

שהיו למדים קל וחומר מעבודה: ומה עבודה שהיא חמורה יותר מתלמוד תורה, מבטלינן מפני מקרא מגילה! תלמוד תורה — לא כל שכן דמבטלין?!

ומקשינן: וכי עבודה חמורה יותר מתלמוד תורה?

והכתיב: "ויהי בהיות יהושע ביריחו [במלחמה], וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגו' והנה איש עמד לנגדו, וחרבו שלופה בידו. וילך יהושע אליו, ויאמר לו: הלנו אתה — אם לצרינו? ויאמר: לא כי אני שר צבא ידוד עתה באתי. ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו".

ולא שבקינן למקשה לאסוקי לקושיא, ותמהינן: והיכי עביד יהושע הכי, שהשתחוה לאתו אדם, והאמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיתן שלום⁸³ לחבירו כלילה⁸⁴, משום דחיישינן שמא שד הוא?⁸⁵

המגילה אינה בכלל תלמוד תורה, שלא ניתנה — אלא לשם מצות קריאה בלבד. משא"כ בשאר כתובים, שניתנו לשם תלמוד תורה.

ובדעת תורה למרהש"ם [סי' תרפ"ז ס"ב] תירץ לפי דברי התוס' בברכות [כ"א ע"ב], שכתבו, דאע"פ ששומע — כעונה, מ"מ עונה עדיף משומע. וא"כ, הא דאמרינן הכא דמבטלין תלמוד תורה, היינו שכל אחד היה לומד בפיו, ואפ"ה מבטלין לשמוע מקרא מגילה, שהוא רק שומע, ולא עונה ממש.

83. אמנם יהושע לא אמר לו שלום, אבל דגריע מיניה עבד, שהשתחוה לו.

84. פירש רש"י במס' סנהדרין [מ"ד ע"א], דע"כ דהך מעשה דיהושע — כלילה הוה. דאלא"ה, ודאי היה מבחין יהושע בין שרי ישראל —

לשרי עכו"מ.

והריטב"א כאן כתב, דאפילו אי תימא דביממא הוה, מ"מ, כיון דאודעיה דלאו בר איניש הוא, דכתיב: "כי אני שר צבא ה'", והוה בשדות, הוה ליה למיחש שמא שד הוא.

85. כתב רש"י בסנהדרין [מ"ד ע"א, ד"ה שמא שד], דהיינו משום שאין מוציאים שם שמים על המזיק, ו"שלום" — שם שמים הוא. וכל שכן שאין משתחוין לו, דנראה כמשתחוה לשעירים. וכתבו תוס', דהיינו דווקא חוץ לעיר ובליילה, אבל במקום שבני אדם מצויין אין לחוש.

86. הקשו התוס', אמאי בטלוהו, והלא הכהנים לא הלכו למלחמה, והיו יכולים הם להקריבו? ותירץ דארון לא היה במקומו, עיי"ש. וכ"כ גם הריטב"א. והביא, דיש מפרשים,

ואמר רב שמואל בר אבניא: גדול תלמוד תורה, יותר מהקרבת תמידין. שנאמר: "עתה באתי" — על ביטול תורה, ולא על ביטול התמיד.

על כל פנים, חזינן מהכא, דתלמוד תורה — גדול יותר מעבודה! והיאך למדו של בית רבי קל וחומר, דעבודה חמורה מביטול תורה!?

ומתרצינן: לא קשיא. הא דאמרן דתלמוד תורה גדול, היינו בתלמוד תורה דרבים, דהא התם — במצור ירחו — היה ביטול תורה של כל ישראל. ואילו הא דאמרן לעיל דעבודה חמורה — בתלמוד תורה דיחיד⁹⁰ מיירי.

ועכשיו — בלילה, בטלתם תלמוד תורה, שהרי אין נלחמים בלילה, והיה עליכם לעסוק בתורה!

אמר לו יהושע: על איזה מחן⁸⁷, משתי עבירות אלו, באת⁸⁸?

אמר לו: על של עתה באתי, על עבירה של עכשיו, דהיינו — ביטול תורה⁸⁹.

מיד חזר בו יהושע, וכשבא לילה אחר במצור [על העי] — עסק בתורה. כדכתיב: "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" [עיי' בתוס' שכתבו דלא כתיב קרא הכי], אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה.

ג-ב

התורה היה להם בבחינת שירה, לא היו מסיחין דעתם ממנה אף בשעת מלחמה.

ובילקוט גרשוני ביאר, ד"עתה באתי" — היינו דבר הנוהג עתה בלילה, והיינו תלמוד תורה. לאפוקי קרבנות, דאין נוהגין אלא ביום. ובעל עיון מנחם ביאר, דהתורה נרמזת ב"עתה", עפ"י מאמר חז"ל [אבות ב' ד']: "אל תאמר לכשאפנה אשנה וכו'", ולכן נקראת התורה "עתה", לרמז שצריך האדם ללמוד עתה, תיכף, ולא יאמר: לכשאפנה אשנה.

90. כתב הר"ח, דהאי "דיחיד" — היינו: יחידים, כתלמוד תורה של בית רבי. לאפוקי ת"ת דרבים — של כל ישראל. והכי נמי איתא במאירי.

ובדרישה [סי' תרפ"ז ס"ב] כתב, דבזמן הזה מבטלין תלמוד תורה דרבים לשמוע מקרא מגילה, כיון שאין כל ישראל מקובצין יחד.

ועיי' ברמב"ם [הל' מגילה פ"א ה"א] ובשו"ע [סי' תרפ"ז ס"ב], שכתבו, דאין לך דבר שנדחה מפני מקרא מגילה — חוץ ממת מצוה. והקשו

שבאמת לא בטלוהו לגמרי, אלא שבטלו ממנו מעמד של ישראל. ודחה פירוש זה. עיי"ש.

87. העיר בעל עיון מנחם, מאי שאלה היא "על איזה מהן באת", דלמא על שתיהן בא? ותיריך, דאז הוא כעין שתי שליחויות, ואין מלאך אחד עושה ב' שליחויות.

88. ונרמזה שאלתו של יהושע בפסוק: "הלנו אתה אם לצרינו". ד"לנו" — רומז על ביטול תורה, כדכתיב: "תורה צוה לנו משה". ו"לצרינו" — רומז על ביטול הקרבנות, שמגינים עלינו מצרינו. א"נ, "לנו" — היינו תלמוד תורה, השייך רק לעם ישראל. ו"לצרינו" — היינו קרבנות, שגם אומות העולם מביאים קרבנות לביהמ"ק, ומקבלין מהם [מלא הרועים].

89. ובתוס' פירשו, ד"עתה באתי" — היינו תלמוד תורה, משום דכתיב: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת". ומביאים בשם הרב מפוניבז', שהתביעה על עם ישראל היתה, שאילו לימוד